

Datum: 17 september 2024
Aan: Leden van de Tweede Kamer
Van: College Burgemeester & Wethouders Enschede
Onderwerp: Ronde tafel gesprek financiële positie gemeenten

Beste leden van de Tweede Kamer,

Het zal u niet ontgaan zijn. Al die gemeenten die blijven roepen dat ze een financieel ravijn instorten. Niet alleen de gemeenten zelf zeggen dat. Ook provinciale toezichthouders melden dat gemeenten kopje onder gaan. En onafhankelijke accountants geven aan dat gemeenten na 2026 onvoldoende geld hebben om wettelijke taken uit te voeren. Is de soep echt zo heet als deze wordt opgediend? Hoe is dit ontstaan? Kunnen gemeenten het zelf niet oplossen? En hoe komen we uit de impasse tussen Rijk en gemeenten? Om deze vragen te beantwoorden neem wij u graag mee naar ons prachtige Enschede.

Even voorstellen

Enschede is een stad met vele verhalen. Mensen voelen zich hier thuis. De binnenstad bloeit en trekt vele toeristen. Door vele evenementen bruist het van de gezelligheid. Musea en concertpodia zorgen voor een breed cultureel aanbod en vormen ontmoetingsplekken voor jong & oud. Levendige sportverenigingen zorgen voor verbinding in onze samenleving en stimuleren gezond leven. Groen landschap ligt bij ons om de hoek. Enschede is ook een technologische topregio. Onze universiteit, hogeschool en MBO instelling leveren elk jaar vele gouden handjes en knappe koppen af. Die hebben wereldwijde impact. Zo is Enschede de bakermat van wifi en bluetooth. S'werelds meest geavanceerde onderzoeksinstituten voor nanotechnologie zitten hier. Op ons Techmed instituut wordt toonaangevend onderzoek gedaan naar gezondheidszorg. Wij kunnen dan ook met recht zeggen dat in Enschede wordt gewerkt aan de technologie van de toekomst. Dat leidt ook tot vele startups. Grote bedrijven als cheaptickets.nl, booking.com, thuisbezorgd.nl en Demcon hebben hun oorsprong in Enschede. Daarmee dragen wij in belangrijke mate bij aan de economische voorspoed in Nederland.

Enschede heeft groeiambities. We zien een grote vraag naar ruimte om te ondernemen. Talenten die een mooie baan in de regio vinden zijn op zoek naar een betaalbare woning. Daarom bouwen wij 1.000 nieuwe woningen per jaar. Zo dragen we ook bij aan de landelijke aanpak op woningnood. Ook in bestaande wijken zijn we aan het werk. We moeten de stad klimaatbestendiger maken. Enschede ligt op een stuwwal en door hoosbuien ontstaat steeds vaker wateroverlast. Op zomerdagen is sprake van hittestress in een deel van de stad. Daarnaast scoort onze regio rood op beschikbaarheid van drinkwater. Ook op energietransitie is de opgave groot. Slechts 13% van onze woningen is gasloos. En 15% van onze woningen heeft nog een zeer slecht energielabel. Daardoor is ook sprake van hoge energiearmoede. 12% van onze inwoners heeft hiermee te maken.

Sowieso leven in Enschede meer inwoners in armoede, 6% ipv 3,8% landelijk. Dat vindt zijn oorsprong in het verlies van 30.000 banen door de teloorgang van de textielindustrie. Ondanks dat er vele nieuwe banen bij zijn gekomen en de arbeidsmarkt het goed doet ligt de bijstand met 4,4% nog altijd boven landelijk 3,8%. Daarmee is in Enschede ook sprake van meer inwoners die bestaansonzekerheid hebben. En zoals u weet kan dat leiden tot bredere problematiek. In Enschede wordt dan ook meer beroep gedaan op jeugdzorg en maatschappelijke ondersteuning. Uit het rapport elke regio telt blijkt dat de levensverwachting hier 2 jaar lager ligt dan landelijk en op brede welvaart (MDI-scores) scoren we laag. Met herstructurering in bestaande wijken, het versterken van voorzieningen en de sociale basis in onze wijken werken we aan deze belangrijke maatschappelijke opgaven.

Het financieel ravijn

Waarom nemen wij u zo uitvoerig mee? Omdat het in stand houden van voorzieningen en de aanpak van maatschappelijke opgaven veel geld kost. Maar nog meer oplevert! En daar wringt de schoen. Want het Rijk is voornemens om gemeenten vanaf 2026 heel veel minder geld te geven. Hoe zit dat?

Onze belangrijkste inkomstenbron is het gemeentefonds. Dat fonds is zo'n 40 miljard euro groot. Rutte-4 heeft daar bij de start 4 miljard euro structureel vanaf 2026 uitgehaald. Na stevige protesten vanuit gemeenten is bij de Voorjaarsnota 2023 structureel 1 miljard euro teruggestort. Bij de Voorjaarsnota 2024 is de oploop van de opschalingskorting van 675 miljoen euro geschrapt. We hadden gehoopt dat uw regering dit verder zou repareren. Helaas zien we een verdere korting. Op specifieke uitkeringen wordt een budgetkorting doorgevoerd van 638 miljoen euro. Op het klimaatfonds wordt 1,2 miljard euro bezuinigd. Door de BTW verhoging verwachten we extra druk op gemeentelijke subsidies voor sport en cultuur. Daarmee is nog steeds sprake van een uitname van vele miljarden euro's structureel, ook wel het financieel ravijn genoemd.

Daarnaast spelen nog de grote tekorten op jeugdzorg. Ondanks de hervormingsagenda lopen deze nog steeds op. In Enschede leggen we inmiddels meer dan 30 miljoen euro per jaar bij op de budgetten. Dit door sterke prijsstijgingen in de zorgsector en doordat het aantal jongeren dat jeugdzorg nodig heeft nog steeds stijgt. Van 20 jaar geleden 1 op 27 jongeren naar inmiddels 1 op 7. Gemeenten kunnen dit maar beperkt beïnvloeden. De Jeugdwet vormt het wettelijk kader en een groot deel van de jeugdzorg loopt via toegangspoorten waar we geen invloed op hebben. Het is wrang te zien dat waar gemeenten leeglopen op Jeugdzorg het Rijk de 511 miljoen euro korting waarvoor ze zelf aan de lat stond heeft geschrapt. Jeugdzorg kan daarmee als 2^e financieel ravijn bestempeld worden.

Maar er is ook sprake van een 3^e meer onzichtbaar ravijn. Gemeenten worden namelijk onvoldoende gecompenseerd voor inflatie effecten. Elk jaar past het Rijk de omvang van het gemeentefonds aan op loon en prijsstijgingen. Onlangs is deze systematiek aangepast. Eenzijdig en zonder overleg met gemeenten. Nu wordt de compensatie vastgeklemt op de voorspelling die het CBS in het voorjaar maakt voor de verwachte inflatie voor het lopende jaar. Die voorspelling valt echter al jaren gemiddeld zo'n 1 procent lager uit dan de werkelijke inflatie. Daardoor krijgen gemeenten elk jaar zo'n 400 miljoen euro te weinig. Na een aantal jaren loopt ook dat in de miljarden. Dit ondanks de belofte van het Rijk dat sprake zou blijven van volledige inflatiecompensatie.

Kunnen gemeenten het niet zelf oplossen?

Door deze ontwikkelingen staan gemeenten voor de opgave om vele miljarden te bezuinigen. Nog geen kwart van de gemeenten heeft vanaf 2026 een sluitende meerjarenbegroting. We hebben maar beperkt mogelijkheden om dit op te vangen. 70% van onze lasten komen voort uit medebewindstaken en wettelijke verplichtingen die het Rijk ons oplegt. Ter illustratie, in Enschede is het tekort vanaf 2026 zo'n 40 miljoen euro. Dat op een begroting van 800 miljoen euro. Bijna 600 miljoen euro daarvan gaat op aan wettelijke taken als inkomensregelingen, participatiewet, WMO, Jeugdwet, volksgezondheid, burgerzaken, crisisbestrijding/brandweer, riolering, afvalverwerking en onderwijshuisvesting. Op de overige 200 miljoen euro is meer beleidsvrijheid. Denk aan ruimtelijke ordening, woningbouw, sport, cultuur, openbaar groen, mobiliteit en economische ontwikkeling. U zult begrijpen dat het niet te doen is om de volledige bezuiniging op te vangen op deze laatste taken. Dat betekent het sluiten van vele sportaccommodaties, verloederen van openbare ruimte en wegen, sterk afbouwen van culturele subsidies (naast de BTW-verhoging), niet kunnen faciliteren van groei van ons bedrijfsleven en het grotendeels stilvallen van woningbouw. Daarmee trekken we de volledige basis onder onze stad weg en gaan maatschappelijke problemen alleen maar toenemen. Alternatief is een stijging van lokale belastingen. Deze bedragen bij ons 60 miljoen euro per jaar en zouden dan 60% moeten stijgen. Dit is natuurlijk volstrekt onrealistisch. En leidt tot een flinke lastenverzwaring voor inwoners.

Maar gemeenten houden toch elk jaar zoveel geld over? Dat was de afgelopen jaren inderdaad zo. Maar hier moet wel met nuance naar gekeken worden. De belangrijkste reden hiervoor was dat het door corona, tekorten bij leveranciers en op de arbeidsmarkt niet gelukt is alle activiteiten uit te voeren. Ook hebben gemeenten aandelen van Eneco verkocht voor 4,1 miljard euro. Maar die opbrengsten zijn slechts bij een beperkte groep gemeenten geland. Aanvullend heeft het Rijk veel gelden vooruitbetaald aan gemeenten voor woningbouw, volkshuisvesting en klimaat. Daarmee zijn jaarrekening resultaten positiever geworden en reserves toegenomen. Maar gemeenten moeten hiermee projecten financieren waarvoor de kosten in de komende jaren ontstaan. Het zijn dus geen vrij besteedbare gelden.

Hoe komen we uit deze impasse?

Samen hebben we grote maatschappelijke opgaven op te lossen. Op bestaanszekerheid, woningnood, migratie, oplopende zorgkosten, energietransitie en klimaatadaptatie. Beseft u zich dat u zonder slagvaardige gemeenten op geen van deze opgaven werkelijk meters zult maken? Daarom is een herstel nodig van de balans tussen taken en middelen bij gemeenten. Dit kan via 2 routes:

1. Het Rijk draait (1) de uitname uit het gemeentefonds terug, (2) komt de belofte na van volledige compensatie voor inflatie effecten en (3) zorgt voor compensatie van de toegenomen tekorten op jeugdzorg danwel een jeugdzorgstelsel dat financieel te behappen is voor gemeenten.
2. Als we het werkelijk met minder geld moeten doen dan zijn scherpe keuzes op medebewindstaken nodig. Dit zodat een aanzienlijk deel van de financiële taakstelling die gemeenten hebben ook op dat deel van de begroting kan worden gerealiseerd. Hiertoe hebben wij opgeroepen takengesprekken te voeren tussen Rijk en VNG. Daarin kan het gaan over:
 - a. Taken die zich laten schrappen door te weinig toegevoegde waarde
 - b. Taken waarop het ambitieniveau dat het kabinet nastreeft kan worden bijgesteld
 - c. Taken waarbij aanpassingen in wet- en regelgeving gemeenten kunnen helpen om doelmatiger en doeltreffender te werken en financieel meer grip te krijgen
 - d. Taken die doelmatiger en doeltreffender uitgevoerd kunnen worden als ze verlegd worden naar Rijk, provincies, waterschappen of (andere) uitvoeringsorganisaties

De tijd dringt!

Over 9 maanden worden in alle gemeenteraden in Nederland de kadernota's voor 2026 tot en met 2029 vastgesteld. Tegen die tijd moet er een oplossing zijn. Anders dreigen hele forse bezuinigingen en het op grote schaal uitstellen van investeringen door gemeenten. Dit zal gepaard gaan met grote gevolgen voor het voorzieningenniveau in onze steden. Waarbij we benadrukken dat eenmaal afgebouwde voorzieningen niet zomaar weer op te bouwen zijn. Ook zal dit gevolgen hebben voor de bijdrage van gemeenten aan de grote maatschappelijke opgaven waar we samen met het Rijk voor staan. Wij mogen dit niet laten gebeuren.

We roepen uw kamer op:

- Neem het signaal van gemeenten, toezichthouders en accountants over gemeenten die een financieel ravijn instorten vanaf 2026 serieus.
- Draai de forse korting op het gemeentefonds terug.
- Kom de belofte van volledige inflatiecompensatie voor gemeenten na.
- Zorg voor een jeugdzorgstelsel dat financieel behapbaar is of compenseer voor jeugdzorg tekorten
- Als gemeenten het echt met minder geld moeten doen, maak scherpe keuzes op medebewindstaken zodat de taken van gemeenten passend zijn bij beschikbare middelen in het gemeentefonds.